

Älykkyyden diskurssit Helsingin Sanomien ”Mensan jäsen: Mitä seksikkäämmiin pukeudun, sen tyhmempänä minua pidetään” -artikkelin kommentteissa

**Kandidaatintutkielma
Katri Ruokokoski
Suomen kieli
Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto
2015**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Katri Ruokokoski	
Työn nimi – Title Älykkyyden diskurssit Helsingin Sanomien ”Mensan jäsen: mitä seksikkäämmiin pukeudun, sen tyhmempänä minua pidetään” -artikkelin kommentteissa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Kandidaatintutkielma
Aika – Month and year 04/2015	Sivumäärä – Number of pages 30
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Kandidaatintutkielmassani tutkin Helsingin Sanomien verkkolehdestä ilmestyneen ”Mensan jäsen – Mitä seksikkäämmiin pukeudun, sitä tyhmempänä minua pidetään” -artikkelin kommentteja. Artikkelissa otetaan kantaa yleisiin stereotyyppisiin käsityksiin, jotka määrittelevät, mitä on älykkyys, millainen älykkyys on hyväksyttävää ja millaisia ominaisuuksia älykkäällä ihmisellä oletetaan olevan. Älykkyys esitellään artikkelissa Mensan älykkyystestin kautta, ja kommenttien pääasialliset sisällöt keskittyvät samalla tavoin juuri tähän älykkyystestiin tai edellä mainittuihin stereotyyppioihin.</p> <p>Aineistoni keskiössä on erilaiset älykkyysdiskurssit ja representaatiot älykkyyydestä, ja tarkastelen niitä diskurssianalyysin teoreettisen ja metodologisen viitekehyksen avulla. Käytännössä tämä tarkoittaa kielellisten valintojen, kuten sanaston tutkimista. Koska aineistosta löytyy paljon toisiinsa nähden ristiriitaisia diskursseja, tutkin myös, millainen diskursiivinen vuorovaikutuskehä kommenttiketju tässä kontekstissa on, ja miten diskurssit ja vastadiskurssit vuorottelevat ja asettuvat muiden arvioitaviksi. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: Miten kommentteissa representoidaan älykkyyttä? Millaisina älykkyiden diskurssit näyttäytyvät juuri tässä kontekstissa?</p> <p>Analyysistä nousee neljä merkittävää diskurssia: <i>Mensaa kritisoiva diskurssi, ulkoisen olemuksen diskurssi, monenlaisten älykkyyksien diskurssi sekä nainen ja älykkyys -diskurssi</i>. Näistä huomattavin on <i>Mensaa kritisoiva diskurssi</i>, jossa Mensan älykkyystestin validius ja yleistettävyys halutaan kiistää. Lisäksi kolmelle ensimmäiselle diskurssille muodostuu myös omat vastadiskurssinsa, jotka merkityksellistävät älykkyyttä juuri päinvastoin. Älykkyiden representaatio on samalla tavoin kaksijakoista: älykkyys on toisaalta monikäyttöinen ja arkea helpottava resurssi, toisaalta jotakin, josta ei kuulu puhua ääneen mutta jonka pitää silti ohjata yksilön käyttäytymistä ja erilaisia valintoja sosiaalisesti hyväksyttävillä tavoilla.</p>	
Asiasanat – Keywords diskurssi, diskurssintutkimus, representaatio, älykkyys	
Säilytyspaikka – Depository Kielten laitos, suomen kieli	
Muita tietoja – Additional information	

1.	JOHDANTO	1
1.1	Aiempi tutkimus	2
2.	ARTIKKELIEN KOMMENTOINTI JA VUOROVAIKUTUKSELLINEN VIESTINTÄ	5
3.	DISKURSSIANALYYSI	8
3.1	Diskurssitutkimuksen perustaa	8
3.2	Representaatio ja merkitys	11
4.	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	14
4.1	Vaiheet ja eteneminen	14
4.2	Aineisto	15
4.3	Artikkelin referointi	16
5.	DISKURSSEISTA NEUVOTELLAAN: AINEISTON ANALYYSI	17
5.1	Älykkyyden representaatio ja diskurssit	17
5.1.1	Sanavalinnat ja lausetaso	17
5.1.2	Diskurssit älykkyydestä	22
5.2	Diskurssit ja vastadiskurssit: neuvottelemine	24
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	26
	Lähteet	29
	Aineistolähteet	30

1. JOHDANTO

Tutkin kandidaatintutkielmassani älykkyyden diskursseja Helsingin Sanomien ”Mensan jäsen: Mitä seksikkäämmiin pukeudun, sitä tyhmempanä minua pidetään” -artikkelin kommentteissa. Artikkelin on kirjoittanut Maria Pettersson, ja se on julkaistu lehden verkkosivulla 13.11.2014. Artikkelin keskiössä ovat ihmisten erilaiset suhtautumistavat älykkyyteen ja älykkäisiin ihmisiin, ja näihin teemoihin kommentitkin keskittyvät.

Verkkolehden artikkelien ja uutisten kommentointimahdollisuus suoraan tekstin alle on suhteellisen uusi tapa osallistuttaa lukijoita, eikä siitä ole vielä tähän mennessä julkaistu juurikaan tutkimusta. Verkkolehti poikkeaa sisällöltään ja konventioiltaan jonkin verran muista internetin alustoista, joissa kommentointi on mahdollista, sillä julkaistut tekstit ovat yleensä toimittajien käsialaa ja suurimmaksi osaksi asiatekstejä. Kommentointi genrenä on tutkimuksen kohteena harvoin sellaisenaan, vaan se luetaan kuuluvaksi samaan tekstilajiin toisaalta keskustelupalstojen tekstien, toisaalta sen tekstin kanssa, jonka yhteydessä se on julkaistu ja jonka kanssa se on vuorovaikutuksessa. Tässä tutkielmassa keskityn pääasiassa kommenttien käsittelyyn, joskin selkeyden ja viittaussuhteiden vuoksi artikkelinkin sisältö on referoitava.

Koska kommenttialue alkaa olla tavanomainen ja helppo tapa reagoida välittömästi uutisen tai artikkelin herättämiin ajatuksiin, otaksun myös sen vaikutusvallan lisääntyneen. Itselläni on jo luontainen tapa tarkistaa ainakin ensimmäisinä julkaistut kommentit jokaisesta uutisesta, artikkelista tai mielipidekirjoituksesta, jonka lehtien verkkosivuilta luen, ja reflektoida omia näkemyksiäni muiden lukijoiden kommentteihin. Tämä tapa on jo siinä määrin automatisoitunut, että hämmästyin, jos kommentteja ei olekaan tai sivusto ei anna julkaista sellaisia. Kynnys julkaista kommentteja madaltuu todennäköisesti sitä mukaa, mitä helpommaksi se tehdään ja mitä enemmän ihmiset ottavat asioihin kantaa. Samalla kasvaa erilaisten mielipiteiden ilmaisunvapaus ja artikkeleita tai uutisen sisältöä joko vahvistavat tai vastustavat diskurssit. Helsingin Sanomien levikki on laaja ja on oletettavissa, että myös sen kommenttialueet pystyvät synnyttämään alkuperäisten tekstien oheen melko vaikutusvaltaisia mielipidekanavia.

Tarkoitukseni on selvittää, millaisia älykkyyden diskursseja Mensan jäsenenä olemisesta kertovan artikkelin kommentteista löytyy. Lähestyn aineistoa seuraavien kahden tutkimuskysymyksen kautta:

- Miten kommenteissa representoidaan älykkyyttä?
- Millaisina älykkyyden diskurssit näyttäytyvät juuri tässä kontekstissa?

Oletan tässä, että vaikka kommentteja on paljon ja niiden sijainti sellaisessa keskeisessä mediassa kuin Helsingin Sanomat tuo niille vaikutusvaltaa, niissä esiintyvät diskurssit ovat kuitenkin ennen muuta kontekstin synnyttämiä: ne ovat reaktioita alkuperäiseen artikkeliin ja ne voidaan mieltää aika voimakkaiksi, toisinaan jopa kärjistetyiksi kannanotoiksi. Näitä diskursseja ei siis voida tarkastella artikkelin ulkopuolelta käsin, vaikka tutkimuksessani painotan kommenttien analyysia ja jätän artikkelin tutkimisen vähemmälle.

Käytän tutkimukseni teoreettisena ja metodologisena viitekehyksenä diskurssianalyysia ja siitä erityisesti representaation käsitettä, johon perehdyn Stuart Hallin (1997) representaatiota laajasti käsittelevän teoksen pohjalta. Lisäksi nojaan analyysissani Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen (1999) diskurssianalyysia käsittelevästä teoksesta löytyvään *selonteon* käsitteeseen, jolla viitataan mihin tahansa kuvaukseen tai selitykseen, joiden avulla ihmiset merkityksellistävät ja selittävät maailmaa toisilleen (Jokinen, Juhila & Suoninen 1999: 20). Tässä tapauksessa kommentteja voidaan tarkastella tällaisina selontekoina. Representaatioita ja kuvia erilaisista ilmiöistä ja asioista, kuten tässä älykkyydestä, tarkastelen havainnoimalla käytännön tason sanavalintoja, arvottavia ilmauksia sekä muita lause- ja virketasolla ilmeneviä kielellisiä keinoja. Tarkastelen myös kommenttien välille syntyvää keskustelua diskurssien ja vastadiskurssien välisenä vuoropuheluna, mutta edelleen sana- ja lausetasolla.

1.1 Aiempi tutkimus

Omaan tutkimusaiheeseeni ja valitsemini menetelmiin suoraan liittyviä opinnäytteitä tai muita tutkimuksia ei juuri ole, ja valitsemani älykkyyden diskurssi on toistaiseksi melko kartoittamaton. Diskurssianalyttisiä tutkimuksia kommenteista ja kommenttia lähestyvistä tekstilajeista, kuten keskustelupalstoista, on kuitenkin löydettävissä jonkin verran. Diskurssintutkimukseen liittyvää representaation tutkimusta erilaisista aineistoista on sen sijaan julkaistu runsaasti.

Keskusteluaineistoa hyödyntäneistä opinnäytetöistä yksi on esimerkiksi Riikka Heimala-Lindqvistin pro gradu -tutkielma *Internetkielen variaatio ja sen funktiot Rautaneito-keskustelupalstalla* (Heimala-Lindqvist 2010). Tutkimuskohteena on keskustelufoorumien kielellinen variaatio, ja analyysissä tämä variaatio on pilkottu hyvin pieniksi kielellisiksi ilmiöiksi, joita tutkitaan tarkasti ja yksityiskohtaisesti. Heimala-Lindqvist toteaa tutkimuksessaan, että keskustelufoorumien kielellinen sisältö poikkeaa esimerkiksi reaaliaikaisista pikaviestimistä ja että keskustelufoorumien kielessä on puhekieltä ja normitettua kirjakieltä sekaisin, mutta kummallakin kirjoitustavalla on oma funktionsa – kirjakieli pyrkii virallisuuteen ja puhekieli ilmaisee erilaisia tunteita ja epävarmuustekijöitä. Relevanttia tässä tutkimuksessa omani kannalta on juuri nämä kielelliset valinnat, joiden analysoinnilla Heimala-Lindqvist tekee tulkintoja aineistonsa sävy- ja merkityseroista ja tutkii juuri tämän nimenomaisen keskustelufoorumien sosiaalisia normeja. Hän toteaa, että Rautaneito-keskustelupalsta on synnyttänyt omat normistonsa siellä julkaistavan materiaalin kielellisten piirteiden puolesta. (Heimala-Lindqvist 2010.) Tapauskohtaisuus on keskeistä myös omille havainnoilleni: Helsingin Sanomien uutisten ja artikkelien kommenttipalstat voidaan nähdä sosiaalistuneen jossakin määrin omiksi saarekkeikseen, joissa vallitsevat tietyt kielelliset valinnat ja keinot. Näitä kirjoittajat sitten noudattavat saadakseen kommentilleen huomiota.

Tiina Mattasen pro gradu -tutkielmassa *Diskurssianalyttinen tutkimus YLEn saamelaisuutisten verkkokommenteista* (Mattanen 2013) tutkitaan sen sijaan kommenteista löytyviä diskursseja, joskin tutkielmassa verkkokeskustelujen ja -kommenttien käsitteet nivotaan yhteen ja niitä käsitellään samana asiana. Aineistona on YLEn verkkosivuilta löytyvien saamelaisuutisten kommenttikeskustelut. Teoriapohjana Mattanen käyttää diskurssintutkimusta ja analyysin tueksi sosiaalisen konstruktivismiin ja kriittisen diskurssianalyysin käsitteitä. Mattanen erottelee keskusteluista kolme erilaista tapaa puhua saamelaisista, ja luokittelee uutiset sen mukaan, minkä uutisen yhteydestä löytyy mitään diskurssia. Mattanen etsii näitä puhetapoja tarkan analyysin avulla sana- ja lausetasolla. Näistä yksi on esimerkiksi nimeäminen: miten saamelaisia nimitetään ja millaisia arvolatautumia tai konnotaatioita nämä nimitykset ehkä herättävät. (Mattanen 2013.)

Tuomas Hämäläisen pro gradu -tutkielmassa *Eliittidiskurssin mediakehyksen tulkinta uutisten kommenttipalstoilla* (Hämäläinen 2012) tutkimuksen aineistona on uutisointi Finnairin johtajan tekemistä asuntokaupoista ja hänen saamistaan bonuksista. Hämäläinen tutkii näiden uutisten kommentteja mediakehyksen käsitteen kautta, joka on se tulkinta

todellisuudesta, jonka tarkasteleva teksti eli uutinen luo. Menetelmänä hän käyttää M.A.K. Hallidayn systeemis-funktionaalista kieliteoriaa ja siitä erityisesti ideationaalista metafunktiota. Hän tulee tutkimuksessa sellaiseen tulokseen, että uutisen luoma kehys vaikuttaa siihen, millaisia tietoja kommentoijilla on kommentoissa käytössä ja miten enemmistön mielipiteet asettuvat suhteessa uutiseen – ne harvemmin vastustavat sitä. Hämäläinen todistaa työssään, että uutisten sisällöt ohjaavat lukijan ajatuksia. (Hämäläinen 2012.) En aio omassa tutkimuksessani paneutua erityisen tarkasti itse artikkelin luomiin kuviin ja diskursseihin, koska sille ei jää riittävästi tilaa näin pienessä työssä. Oma artikkelini on myös vahvasti argumentatiivinen ja saattaa siten synnyttää lukijoissa erilaisia reaktioita kuin uutisteksti, jonka tavoitteisiin kuuluu neutraalius ja objektiivisuus siinä määrin kuin se on ylipäättään mahdollista. Mutta koska omassa tutkielmassani on hyödynnetty melko suurella määrällä samoja teorialähteitä ja samoja lähestymistapoja, yritän pitää tämän tärkeän havainnon mielessäni tutkiessani sitä, miltä pohjalta kommentit rakentuvat ja miksi ne ovat sellaisia kuin ovat. Lisäksi Hämäläisen tutkimuksesta käy hyvin ilmi, millainen diskurssikenttä media ja toisaalta keskustelupalsta on: mediateksteillä on valtaa lukijoihinsa ja ne voivat vaikuttaa heidän mielipiteisiinsä, mutta vaikka keskustelupalstan teksteillä on yhtä lailla tällainen valta, kommentointia uutisoinnin yhteydessä on tutkittu melkoisen vähän. Hämäläinen uskoo sen johtuvan siitä, että uutisiin keskittyvä kommentointi on eräänlainen ”kahden maailman kohtauspiste” eikä siten erityisen selkeä tutkimuskohde. Hän sanoo myös, että kommentit voivat tuoda uutisen yhteyteen tietoa sen ulkopuolelta ja siten laajentaa muiden lukijoiden ymmärrystä siitä. (Hämäläinen 2012: 4–5.) Tämän näkemyksen voin vahvistaa myös omassa tutkimuksessani: kommentointi uutisen yhteydessä on vapaaehtoista ja siitä irrallinen tutkimusalue, mutta kommentoijien omat näkökulmat ja taustatiedot voivat tuoda artikkelinkin sisältöön jotakin, mitä siellä ei alunperin ollut.

2. ARTIKKELIEN KOMMENTOINTI JA VUOROVAIKUTUKSELLINEN VIESTINTÄ

Kommentit ovat useimmiten lyhyehköjä, argumentoivia ja kommentoitavaan tekstiin jatkuvasti viittaavia ja sille ”vastaavia” tekstejä. Ne ovat kannanottoja jollekin alkuperäiselle tekstille tai muulle aineistolle, jonka yhteydessä ne usein julkaistaan, mutta ne voivat rakentua myös keskustelevalle ketjuksi, jossa kukin viesti viittaa johonkin aiemmin julkaistuun kommenttiin ja kommentoi puolestaan sitä. Kommentoinnin tutkimus on useimmiten sidottu siihen tekstilajiin, jonka yhteydessä kommentit julkaistaan, eikä siitä juuri löydy itsenäistä tutkimusta. Suomalaisessa tutkimuksessa kommentointiin sidottuja tekstilajeja ovat esimerkiksi verkossa julkaistavat uutiset ja blogitekstit, joiden tuottajat ovat mahdollistaneet niiden kommentoimisen. (Helasvuo & Johansson & Tanskanen 2014: 10–152.)

Käsitettä *digitaalinen diskurssi* voidaan pitää verkkotutkimuksen yhtenä yläkäsitteenä. Se on syntynyt erilaisten tutkimusvaiheiden kautta kuvaamaan, miten teknologia vaikuttaa viestintään ja millaisia vuorovaikutustilanteita kokonaan digitaalisissa ympäristöissä, ns. *uudessa mediassa* syntyy. (Helasvuo & Johansson & Tanskanen 2014: 10–11.) Tämän diskurssin avulla ymmärretään, että nykyinen verkkoympäristö on muuttunut ajalta, jolloin hallitsevia medioita olivat joukkoviestimet, kuten radio, televisio ja paperiset lehdet. Nyt verkon viestintä on osallistavaa, vuorovaikutteista ja yhteistä kielellistä toimintaa, jossa rajat esimerkiksi yksityisten viestien, joukkoviestien ja organisaatioviestien välillä ovat muuttuneet epäselvemmiksi. Perinteisistä joukkoviestimistä on tullut osa internetiä, ja niiden lisäksi on syntynyt joukko muita sosiaalisen median alustoja. Viestintä ei ole enää yksisuuntaista, vaan niihin liittyy oleellisena osana jonkinlainen lukijapalaute. (Helasvuo & Johansson & Tanskanen 2014: 12–13; ks. myös Seppänen & Väliaverron 2012: 14–23.)

Myös genrejen pohtiminen on tärkeä osa verkkotutkimusta. Genre on jäsentynyttä sosiaalista toimintaa, jota säätelevät normit helpottavat sen erottamista muista genreistä. Kommentoinnillakin voidaan genreinä olettaa olevan joitakin normeja, joista sen tunnistaa, kuten sen sijainti verkkosivulla, ulkoasu sekä sisällöllinen viittaavuus edeltävään tekstiin, jota se kommentoi. Digitaalisessa kontekstissa genret muotoutuvat kuitenkin uusiksi ja elävät eri tavoin kuin sen ulkopuolella, sillä materiaalia syntyy jatkuvasti valtavia määriä ja se on hyvin vuorovaikutuksellista ja interaktiivista. Tällöin joudutaan pohtimaan esimerkiksi sitä, onko

kyseessä kokonaan uusi genre, vai vain muunnos jostakin aiemmin käytössä olleesta sosiaalisesta toiminnasta. (Helasvuo & Johansson & Tanskanen 2014: 15.) Onko kommentti genrenä ollut olemassa ennen internetiä? Entä voidaanko esimerkiksi keskustelupalstan, paperisen kommentti- ja palautelomakkeen ja uutisen perässä seuraavan kommenttialueen teksteistä puhua samana tekstilajina?

Genren määrittelyssä digitaalisessa kontekstissa voi olla oleellista tarkastella myös käyttäjän roolia suhteessa julkaistuun materiaaliin – onko hänellä mahdollisuus tuottaa jotakin itse, muokata jo olemassa olevaa materiaalia, tuoda ääntään näkyviin tai tavoittaa muita mahdollisia käyttäjiä? Rajataanko hänen ääntään jotenkin? Joitakin vuorovaikutuksellisia genrejä voidaan erotella myös niiden reaaliaikaisuuden, julkisuuden ja pysyvyyden kautta. (Helasvuo & Johansson & Tanskanen 2014: 16–21.) Esimerkiksi skype-keskustelusta ei välttämättä jää tallennetta mihinkään eikä ulkopuolisten ole mahdollista seurata keskustelua, mutta se on reaaliaikaista ja nopeatempoista. Tutkimuksessani käytettävän Helsingin Sanomien verkkosivulla kommentointi onnistuu vain, jos on rekisteröitynyt sivuston käyttäjäksi käyttäjätunnuksilla, joiden hankkiminen on maksullista. Kommentointia myös esimoderoidaan, jolloin julkaisematta voi jäädä viestejä, jotka moderoija katsoo asiattomiksi. Kommentit ovat kuitenkin luettavissa niin kauan kuin niihin liittyvä artikkeli tai uutinenkin on.

Myös blogitekstin genressä keskeisessä osassa ovat kommentit, sillä blogiteksti on nykyteknologian synnyttämä tekstilaji, jossa erityisenä piirteenä on mahdollisuus vuorovaikutukseen lukijoiden kanssa. Kommentointimahdollisuus on aina riski siinä mielessä, että tekstin kirjoittaja joutuu kohtaamaan negatiivistakin palautetta ja epäasiallisia kommentteja. Tähän voi auttaa kommenttien esimoderointi, mutta se taas sulkee ulos mahdollisuuden täysin avoimeen, näkyvään ja keskustelemaan palautteenantoon, kun jotkut kommentit jäävät kokonaisuudesta näkemättä. (Koskinen 2014: 132–134.) Mikä tahansa blogiteksti on kuitenkin siinä mielessä vuorovaikutuksellisempi kanava kuin esimerkiksi oman tutkimukseni artikkeli Helsingin Sanomissa, sillä sen on kirjoittanut toimittaja. Toimittajan ensisijaisena tehtävänä ei ole ottaa kantaa julkaisemastaan aineistosta syntyneeseen keskusteluun tai edes hallinnoida sitä, vaan kommentit ovat siitä ainakin jossakin määrin erillinen järjestelmä.

Sanomalehtien siirtyminen verkkoon on aiheuttanut muutoksia sekä lehden rakenteessa että lukijan roolissa. Lukija voi itse kommentoida uutista, ”peukuttaa sitä” tai muuten osoittaa kiinnostustaan. Digitaalisessa ympäristössä uutiset ovat muuttuneet linkeiksi, joita

klikkaillaan ja joiden sisältöjä jaetaan eteenpäin, joten informaation leviäminen on erilaista ja vuorovaikutuksellisempaa. Lukijoista tulee siis entistä monipuolisemmin sekä käyttäjiä, osallistujia että vastaanottajia. Perusaineistona verkkolehdistä on kuitenkin uutisteksti, jonka jatkeena vasta tulee muu yhteisöllinen toiminta, kuten kommentit. (Johansson 2014: 149–152.)

Kommentoinnin tutkimukseen vaikuttaa siis sekä julkaisualusta, jonne kommentit kirjoitetaan, että tekstilaji, jonka sisältöä kommentit käsittelevät. Blogiteksteissä kommentoitavan tekstin oma persoona on esillä, mutta artikkeleissa ja uutisissa toimittaja saattaa pyrkiä vaijentamaan oman äänensä. Myös keskustelupalstoja voi pitää kommenttien tutkimiselle läheisenä genrenä, sillä keskustelupalstojen sisällöissä on samoja piirteitä kuin kommentteissa yleensäkin: kommenttien tavoin keskustelupalstan viestit reagoivat keskustelun aloitusviestiin ja keskustelun edetessä myös toisiinsa, kommentoiden ja palautetta antaen. Keskustelupalstoilla keskustelu on kuitenkin itsetarkoitus, kun taas blogit ja uutiset tavallisesti ovat eheitä tekstikokonaisuuksia sellaisenaan, ja lukijapalaute on pääasiassa vapaaehtoista, joskin blogien tapauksessa ehkä toivottavaa. Kommenttien rajoittaminen moderoimisella vaikuttaa siihen, kuinka kärkeviä ja provosoivia kannanottoja lopullisessa kommenttiketjussa näkyy, millaiset äänet tulevat eniten näkyville ja mitkä pysyttelevät poissa. Monien verkkolehtien (kuten myös Helsingin Sanomien), blogien ja keskustelupalstojen kommentoijien on kuitenkin mahdollista esiintyä anonyymina, mikä osaltaan saattaa lisätä kannanottojen avoimuutta, kun niitä ei voida yhdistää todellisiin kirjoittajiinsa.

3. DISKURSSIANALYYSI

Tässä luvussa tarkastelen diskurssintutkimusta kandidaatintutkielmani teoreettisena ja metodologisena viitekehyksenä. Tutustun ensin diskurssintutkimukseen tutkimusalana ja selvitän sen keskeisimmät periaatteet ja käsitteet. Pääasiallisina lähteinä tutkimusalan kartoittamisessa käytän Anne Pietikäisen ja Sari Mäntynen teosta *Kurssi kohti diskurssia* (2009) sekä Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen teosta *Diskurssianalyysi liikkeessä* (1999). Tämän jälkeen tutustun diskurssintutkimukseen oleellisesti liittyvään representaation käsitteeseen pääasiassa Stuart Hallin *Representation: Cultural representations and signifying practices* -teoksen (1997) avulla. Representaation käsitettä tulen hyödyntämään myöhemmin aineistoni analyysissa.

3.1 Diskurssintutkimuksen perustaa

Diskurssintutkimus on laaja-alainen ja monitieteinen tutkimusala, jossa tutkimuksen pääasiallisena kohteena on kieli ja kielelliset valinnat sekä niihin vaikuttavat sosiaaliset kontekstit. Lähtökohtana on ajatus, että kielen avulla luodaan sosiaalista todellisuutta, mutta tämä todellisuus myöskin muokkaa kieltä. Sosiaalinen todellisuus on se eritasoisten kontekstien maailma, jossa kielenkäyttö tapahtuu, ja sitä kutsutaan makrotasoksi. Mikrotaso on puolestaan se kielellinen taso, jolla ihmiset todella kommunikoivat. Konteksteja voivat olla niin osallistujien roolit puhetilanteessa kuin laajempi sosiokulttuurinen kehyskin, joka määrää, miten ja millaisista asioista voidaan puhua missäkin tilanteessa. Erilaisille kielenkäyttötilanteille on olemassa omat normistonsa, mutta nämä normistot eivät ole ennalta sovittuja, vaan sosiaalisten tilanteiden säännönmukaisuudet synnyttävät niitä itsestään. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22–27, 34–40.) Esimerkiksi digitaalinen diskurssi syntyessään perinteisten medioiden rinnalle on luonut normistot, jossa vuorovaikutuksellinen viestiminen on mahdollista (Helasvuo & Johansson & Tanskanen 2014: 10–13), mutta vain tietyissä puitteissa. Verkkoympäristönkin tekstit ja kielenkäyttötilanteet rakentuvat tietynlaisten vaatimusten mukaisiksi, ja vaatimukset muovautuvat jatkuvassa käytössä. *Genre* on se systemaattinen rakennelma, joka vaatii teksteiltä tiettyä jäsenyneyttä, jotta ne

tulisivat ymmärretyiksi kussakin kontekstissa. Sosiaalinen kielenkäyttö luo genrejä ja sitä kautta konventioita, joista tietynlaiseen tavoitteeseen pyrkivät tekstit voidaan tunnistaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 80–81.) Artikkelit on yhdenlainen genre, samoin kuin kommentit.

Diskursseiksi sanotaan niitä kieliyhteisölle yhteisiä, tunnistettavia puhumisen ja merkityksellistämisen tapoja, joiden varaan kielenkäyttö rakentuu ja joiden avulla (abstraktimpi) viestiminen on yleensä mahdollista. Ne ovat tavallisesti niin automaattisia, että niiden olemassaolo havaitaan vasta, kun niiden sääntöjä rikotaan jollain tavoin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 27, 40.) Sääntöjen rikkominen voi tarkoittaa esimerkiksi jonkin kaavoittuneen, formaalisen puheen muuttamista parodiseksi tai vaikkapa onnellisen ja idyllisen perhe-elämäkuvauksen lukemista vastakarvaan siten, että se näyttäytyykin yksipuolistavana ja ohjeistavana kuvauksena siitä, millaista elämän pitäisi parhaimmillaan olla.

Pietikäisen ja Mäntynen mukaan (2009: 55–58) tietyt diskurssit tuovat esiin vain tietyt näkökulmat aiheesta, eivät kaikkia kerralla. Kieli järjestyy niissä tiettyyn muotoon tietyllä logiikalla, ja mahdolliset muut vaihtoehdot jäävät huomiotta. Sosiokulttuurinen konteksti sitoo Pietikäisen ja Mäntynen mukaan diskursseja myös tiettyihin hierarkioihin: diskurssit eivät palvele kaikkina aikoina eivätkä kaikissa tilanteissa, vaan kukin perustuu ympäröivän yhteiskunnan ja yhteisöjen senhetkisiin tarpeisiin. Omasta kommenttiaineistostanikin nousevat diskurssit ovat pääosin reaktioita toisiinsa ja artikkelin diskursseihin, siten nekin ovat syntyneet kontekstiinsa ja vaatisivat erilaisia perusteluita, mikäli esiintyisivät sen ulkopuolella.

Diskurssien synnyttäminen ja perustelut jossakin tekstissä voidaan Eero Suonisen mukaan (1999a: 20) kiteyttää käsitteeseen *selonteko*, joka on mikä tahansa kuvaus tai selitys jostakin asiasta tai ilmiöstä. Jos esimerkiksi sanotaan, että älykkyys ja ulkoinen kauneus eivät kulje käsi kädessä, tehdään älykkyuden diskurssista jonkinlainen selonteko. Näillä selonteilla asioita pyritään tekemään ymmärrettäväksi muille, mutta samalla selonteot muuttavat ja muokkaavat ihmisten käsityksiä kyseisistä asioista. Selonteot muokkaavat sosiaalisia rakenteita uudelleen ja uudelleen, myös silloin, kun ne vain ylläpitävät jotakin jo olemassa ollutta diskurssia – tällöin ne vahvistavat sitä ja tuovat sille lisää kannatusta. Selontekojen tekeminen on myös tiedostamatonta ja automaattista, mikä voi johtaa esimerkiksi siihen, että vastaantulevaa kaunista ihmistä pidetään itsestäänselvästi hiukan tyhmänä, vaikka ei varsinaisesti osata selittää, miksi. (Suoninen 1999a: 20–24.)

Toisaalta selonteoissa on aina se riski, että niihin ei reagoita toivotulla tavalla. Näin voi käydä myös silloin, kun selonteon esittävä henkilö valitsee diskursseista kaikkein tutuimmat ja helpoimmin lähestyttävät: voi olla, että juuri tämä yleisö vastustaa näitä diskursseja eikä koe niitä omikseen. Merkityksistä on siis jatkuvasti neuvoteltava. Erityisesti vuorovaikutustilanteiden tarkastelussa tällainen selontekojen antaminen ja niistä neuvottelemisen näyttelee tärkeää roolia. (Suoninen 1999a: 31–32.) Merkityksien neuvottelemisesta on pääosin kyse myös omassa kommenttiaineistossani: artikkelin antama selonteko älykkyudesta voidaan kommentoissa kumota toisenlaisilla selonteoilla, mutta yhtä lailla kommentit voivat myös ottaa kantaa toisiinsa ja rakentaa yhä uudenlaisia selontekoja. Selonteko on melko lähellä *representaation* käsitettä, joka suoraan käännettynä tarkoittaakin “uudelleen esittämistä”, mutta representaatio on ikään kuin selonteoista nousevien kuvien tulkitsemista (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55–57).

Diskurssitutkimus on kvalitatiivista tutkimusta, jossa eri tutkimusvaiheet vuorottelevat ja muodostavat erilaisia tasoja ja risteymiä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 139, 142.) Siinä tutkitaan, miten ihmiset käyttävät kieltä saadakseen toiset ymmärtämään itseään. Tutkimuksen kohteena on selvittää, millaiset kuvaukset ja selitykset ovat missäkin tilanteessa tarpeen, ja miten tiettyjä ilmiöitä ylipäättään nimetään tai selitetään. Konkreettisesti tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tekstien tai puheiden sanaston tutkimista: tutkitaan, millaisilla sanoilla tiettyjä aiheita lähestytään. Sanaston lisäksi voidaan kuitenkin havainnoida mitä tahansa toimintaa, mikäli se on mahdollista. Diskurssitutkimuksessa myös kielenkäyttö, tai edellä mainitut selonteot, nähdään toimintana, ei vastakohtana teoille. (Suoninen 1999a: 18–20.) Suoninen (1999b: 107–109) jaottelee esimerkiksi lääkärisäkäynnin sisältämät sanastot erilaisten diskurssien mukaan: läsnä on toisaalta asiakaspalvelutilanteen sanastot, lääketieteellinen sanasto sekä itseen viittaavia, individualistisia sanastoja. Kaikki ne ovat käytössä samassa tilanteessa, mutta niillä on tilanteen kannalta hyvin erilaiset roolit. Arja Jokinen (1999b: 129–150) puolestaan puhuu retorisisista keinoista ja niiden tutkimisesta sanaston tasolla: on kategorisoimista tai mustavalkoisten, binaaristen oppositioiden luomista, ääri-ilmaisuja kuten *ikinä*, *täydellisesti* tai *aina*, metaforien käyttöä konnotaatioiden luojana sekä esimerkiksi itsensä etäännyttäminen puheena olevasta aiheesta siten, että se kuulostaa objektiiviselta havainnolta, ei omalta mielipiteeltä.

Edelleen voidaan tarkastella esimerkiksi kielenkäyttäjän valinnan mahdollisuuksia: missä rajoissa puheeseen valittuja ilmaisuja voisi vaihdella saman merkityksen välittämiseksi tai montako vaihtoehtoista tapaa tietyn tilanteen eteenpäin viemiseksi on. Tällöin tutkija voi

itse muokata tekstien diskursiivisia sisältöjä ja havainnoida, millaisia muutoksia ja seurauksia tiettyjen sanavalintojen vaihtaminen toiseksi tekstissä aiheuttaa. Tätä kutsutaan tekstuaaliseksi interventioksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 72–75.)

Diskurssintutkimuksessa keskeisintä on kuitenkin tulosten tulkinnallinen luonne, ei niiden ehdottomuus tai eksaktius. Jokainen tutkija tulkitsee aineistoaan oman positionsa kautta ja muodostaa uusia diskursseja ja uusia selontekoja. Kulttuuri voidaan nähdä eräänlaisena keskusteluvirtojen rakennelmana, jossa niin tutkittavat tekstit ja vuorovaikutustilanteet kuin tutkijoiden tuotoksetkin ovat yhtä keskeisissä osissa. (Suoninen 1999b: 106.)

3.2 Representaatio ja merkitys

Representaation tutkimus voidaan pitää diskurssintutkimuksesta erillään tai lukea sen osaksi, mutta se on diskurssintutkimuksen kannalta keskeinen osa-alue, jonka avulla voidaan tarkastella sitä, millaisia merkityksiä asioille ja ilmiöille annetaan. Monessa mielessä diskurssien ja representaation käsitteet limittyvät toisiinsa, mutta siinä missä diskurssi on jonkinlaisessa tekstissä tai muussa, mahdollisesti monimediaisessakin kokonaisuudessa näkyvä tapa puhua, representaatio on se kuva tai käsitys, joka tästä diskurssista syntyy (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55–57).

Ihmisyhteisöjen jaetut merkitykset ja kulttuuri ovat representaation perusta. Stuart Hallin (1997: 1–3) mukaan kulttuuri on eräänlainen prosessi, jossa jatkuvasti tuotetaan ja vaihdetaan merkityksiä: ihmisillä on tarve antaa esineille ja asioille merkityksiä sen mukaan, kuinka niitä käytetään tai millaisia tarinoita ja kuvia niistä syntyy. Esineet ja asiat luokitellaan, arvioidaan ja muutetaan kokonaisiksi konsepteiksi: luku kolme voidaan liittää kristinuskon Pyhän Kolminaisuuden käsitteeseen, musta väri liitetään länsimaisessa kulttuurissa kuolemaan, pöllö puolestaan viisauteen tai älykkyyteen. Hall sanoo (1997: 1), että tämä merkityksellistäminen tapahtuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, jonka ensisijaisena mediana toimii kieli. Kieli – myös nonverbaalisena viestintänä, symbolisina merkkeinä ja visuaalisina elementteinä – on ainoastaan kommunikaatiojärjestelmä ja ajatusten prosessointiväline: se ei itsessään tarkoita mitään, mutta se kantaa sisällään merkityksiä kulttuurista. Yhteinen kieli luo kulttuurin, ja kulttuuri on representationaalista: se ei löydä merkityksiä sellaisina kuin ne ”oikeassa” maailmassa todellisina ovat, vaan synnyttää niitä.

Merkitykset puolestaan luovat niitä normeja ja konventioita, joiden puitteissa ihmisten välinen kanssakäyminen ylipäättään voi järjestyä. (Hall 1997: 4–6.)

Merkitykset eivät ole yksioikoisia tai muuttumattomia, sillä ne vaihtelevat ympäröivän yhteiskunnan, kulttuurin ja erilaisten olosuhteiden mukaan. Merkityksistä neuvotellaan jatkuvasti, mutta ne aiheuttavat myös paljon riitatilanteita. Tämä johtuu siitä, että merkitykset eivät liity vain asioihin tai objekteihin, vaan ne luokittelevat ihmisiä ja heidän ajatusmaailmojaan, tunteitaan ja arvojaan eri kategorioihin – ne siis tuottavat kokonaisia identiteettejä, niin vahingollisia kuin yksilölle edullisiakin. Merkitykset eivät siis ole totuuksia tai itsestäänselvyksiä, vaan ne rakentuvat yhteisöissä prosessinomaisesti. (Hall 1997: 9–11.) Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että johonkin sanavalintaan liittyvät positiiviset tai neutraaliksi mielletyt konnotaatiot saavat uusia, negatiivissävytteisiä merkityksiä, tai päinvastoin. Perinteisimmät esimerkit liittyvät rotu- ja sukupuoliroolipolitiikkaan, kuten vaikkapa sanat mustalainen, vanhapiika tai tyttö (vähättelevässä sävyssä silloin, kun kyseessä on aikuinen nainen). Omassa tutkimusaineistossani neuvotellaan muun muassa siitä, millaisia merkityksiä tittelillä ”Mensan jäsen” on – se kuvaa älykästä ihmistä, mutta samalla tämä älykkyys litistetään pelkäsi matemaattisloogiseksi päättelytaidoksi, josta ei ole juurikaan hyötyä. Älykkyys käsitteenä ei kuitenkaan ole konkreettinen tutkimuskohde, jolle voitaisiin antaa tarkat rajat ja määritelmät: se elää ja muuttuu kulttuurien sisällä ja sen konnotaatiot vaihtelevat.

Representaatio on sellaista kielenkäyttöä, joka tuottaa asialle tietyn merkityksen. Kielenkäytössä ei puhuta oikeista tarkoitteista todellisessa maailmassa (esim. pöydästä tai tuoleista) vaan ainoastaan niiden konsepteista aivoissamme. Aivoissa nämä konseptit järjestyvät kokonaisuuksiksi, hierarkioiksi ja suhdeverkostoiksi, joissa samankaltaiset asiat ja ilmiöt linkittyvät toisiinsa. Representaatio on se järjestelmä, joka merkityksellistää maailmaa yhdistelemällä asioita toisiinsa ja tämän jälkeen yhdistää vastaavuudet kielellisen tason kanssa. Se, mitkä kielelliset tai sosiaaliset konventiot jäävät elämään ja miten mitkään asiat merkityksellistetään, ei ole yksilön päätettävissä, vaan kaikki muodostuu ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa. Näiden merkitysten vaihtelemisesta seuraa se, että niitä pitää osata *tulkita* sen kulttuurin tarjoaman tietämyksen valossa, jossa nämä merkitykset ovat syntyneetkin. (Hall 1997: 17–24, 32.)

Representaation vaikutusvallasta ja autonomisesta, konstruktiivasta luonteesta Hall kertoo esimerkiksi filosofi ja kielitieteilijä Michel Foucault'n kriittisen diskurssianalyysin avulla (Hall 1997: 43–56; ks. myös Foucault 1980). Diskurssit eli tietorakennelmat ovat

kulttuurisesti jaettuja tietoja, jotka synnyttävät valtasuhteita, eivät niinkään merkityksiä. Diskurssit sanelevat, mistä asioista on hyväksyttävää puhua ja miten itseään on sopivaa kuvata – eli miten olemassa olevaa tietoa voi kulloisenakin aikakautena representoida. Vallitsevat asenteet, tahot ja tietorakennelmat päättävät, millaisista väittämistä tulee totuuksia ja mitkä diskurssit hallitsevat keskustelua. Identiteetit tai subjektipositiot muodostuvat näistä olemassa olevista diskursseista, sillä jokainen ihminen määrittelee myös itsensä ja itseään ympäröivät ihmiset jotenkin. Diskurssintutkimuksessa kuuluu siis ottaa huomioon paitsi vallitseva ajallinen kehys, myös esimerkiksi se, mistä *ei* puhuta ja mitä jätetään sanomatta. Lisäksi merkillepantavia ovat ne attribuutit, jotka personifioivat jonkun tietyn diskurssin: älykkyys on stereotyyppisesti silmälasipäinen, vanhemmanpuoleinen mieshenkilö, ja niin edelleen. (Hall 1997: 43–56; ks. myös Foucault 1980.) Keskustelu älykkään ihmisen ulkoisesta olemuksesta ja käyttäytymisestä on merkittävä osa myös omaa tutkimustani: kommenttiaineistossa erilaiset piirteet ja ominaisuudet representoivat identiteettejä, joita älykkäillä ihmisillä kuuluisi olla.

Hall nostaa tässä esille myös Richard Dyerin stereotyyppiteorian (Hall 1997: 257–259; ks. myös Dyer 1977). Stereotyyppit kutistavat ihmiset yksinkertaisiksi piirteiksi, jotka kuitenkin representoidaan sellaisinaan eheinä. Dyerin mukaan me tyypittelemme ihmisiä ja asioita voidaksemme ylipäätään hahmottaa ne, mikä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ihmiset saavat ominaisuuksia rooliensa, luokan, sukupuolensa, persoonallisuudensa ja etnisyydensä mukaan. Ihmisistä tulee pelkästään opiskelijoita, aina yhtä ”iloisia”, työläisperheen lapsia, kiinalaisia. Yksilön kehittymistä tai muuttumista ei oteta huomioon. Stereotyyppit myös jakavat normaalit piirteet epänormaaleista tai ei hyväksyttävistä. Ne sulkevat ulos ihmisjoukkoja ja ovat siten kytköksissä valta-asetelmiin: stereotypioita on eniten siellä, missä vähemmistöt kategorisoituvat ”niiksi toisiksi”, ja missä valtaa pitävien näkemykset nähdään luonnollisina. (Hall 1997: 257–259; ks. myös Dyer 1977.)

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Vaiheet ja eteneminen

Tutkin kandidaatintutkielmassani, millaisia representaatioita ja diskursseja älykkyydelle tuotetaan älykkyyden stereotyyppioita käsittelevän artikkelin kommentteissa. Keskityn kommenttien niiden tutkimisessa erityisesti arvottaviin sanavalintoihin ja ilmauksiin selvittääkseni, millaista kuvaa ne luovat älykkyydestä. Tutkin siis, millaista diskursseihin liittyvää keskustelua ja vuorovaikutteisuutta niissä syntyy sana- ja lausetasolla. Pohdin, millaisia kuvia sanavalinnoista syntyy ja millaisia merkityksiä ne luovat. Lisäksi tutkin, miten syntyneistä diskursseista neuvotellaan kommentteissa: kommenttiketju on tässä eräänlainen kenttä, jossa erilaiset diskurssit käyvät valtataistelua ja jossa stereotyyppioita toisaalta vahvistetaan, toisaalta puretaan. Lähestyn aineistoa diskurssianalyttisesti, representaation ja selonteon käsitteiden avulla (ks. Hall 1997; ks. Suoninen 1999a).

Tässä luvussa tutustun ensin hyvin lyhyesti aineistoon, ja sitten referoin itse artikkelin sisällön, jotta suoraan siihen viittaavien kommenttien konteksti selkiytyy. Sen jälkeen, luvussa 5, erottelen kommentteista erilaisia arvottavia ilmauksia ja sanavalintoja esimerkein ja pohdin, millaista representaatiota ne luovat ja millaisia konnotaatioita ne synnyttävät. Käytän tässä apuna tutkimuskysymystäni numero 1: Miten kommentoissa representoidaan älykkyyttä? Representaatioiden tutkimisen jälkeen muodostan älykkyyden diskursseja saamieni analyysitulosten perusteella ja tutkin niitä hiukan tarkemmin. Kielellisten elementtien tutkimista seuraa lyhyt selvitys siitä, millaisia diskurssien ja vastadiskurssien verkostoja kommenttiketjusta löytyy eli millaisessa vuorovaikutuksessa ja vuoropuhelussa kommentit ovat. Tässä kohtaa hyödynnän tutkimuskysymystä numero 2: Millaisina älykkyyden diskurssit näyttäytyvät juuri tässä kontekstissa? En analysoi argumentteja tai keskustelujen etenemistä sinänsä, vaan ainoastaan näkemysten ja niille vastakkaisten näkemysten ketjua selvittääkseni, miten diskursseista neuvottelemisen tapahtuu käytännössä.

4.2 Aineisto

Aineistoani edeltävässä artikkelissa kerrotaan älykkääseen ihmiseen kohdistuvista ennakkokäsityksistä ja stereotyyppioista. Älykkyyden mittarina siinä on Mensan älykkyystesti. Kommentteja artikkeli on saanut 235 kappaletta (tark. 22.4.2015), ja niistä suurin osa on julkaistu samana päivänä kuin itse artikkelikin. Niissä otetaan kantaa älykkyyden määritelmään sekä artikkeliin viitaten että yleisemmällä tasolla. Lisäksi kommentit reagoivat myös toisiinsa ja muodostavat lyhyehköjä keskusteluketjuja. Analyysissani keskityn viiteenkymmeneen ensimmäisenä julkaistuun kommenttiin, sillä yli kahdensadan kommentin analysointi olisi melko työlästä. Rajaukseni perustuu myös siihen oletukseen, että ensimmäisinä julkaistavat kommentit saavat eniten huomiota ja kiinnostusta muilta lukijoilta ja ovat siten myöhemmin ilmestyneitä kommentteja vaikutusvaltaisempia: ensimmäinen kommentti on koko ketjussa sen ylimmäinen ja myöhemmin tulleet kätkeytyvät pitkän selaamisen ja klikkausten taakse.

Kommenttien julkaisemiseen tässä artikkelissa tarvitaan maksulliset käyttäjätunnukset Helsingin Sanomien verkkosivulle, ja kommentit moderoidaan eli suodatetaan ennen julkaisemista. Ne julkaistaan nimimerkeillä, joten oletan, että keskustelu on jonkin verran estottomampaa kuin jos julkaisemiseen vaadittaisiin omaa nimeä. Kommentit eivät ole tasa-arvoisessa asemassa toisiinsa nähden sikäli, että muut kommentoijat voivat arvioida toisten kommentteja sen perusteella, kuinka paljon he ovat kommentoijan mielipiteiden kanssa samaa mieltä (Samaa mieltä: Kyllä/Ei) ja kuinka hyvin kommentoija on perustellut argumenttinsa (Hyvin argumentoitu: Kyllä/Ei). Tällainen pisteytys näyttää melko hyvin, millaiset näkemykset ja sitä kautta diskurssit hyväksytään ja millaiset puolestaan jäävät vaille suosiota. Jo yhden kommentin tarkasteleminen on tässä mielessä hedelmällistä, sillä siitä näkee suoraan, onko kommentoijan selonteko samassa linjassa valtaosan kanssa tai näyttäytykö se yksinäisenä selontekona, vailla taustatukea. Jotkut kommentit jakavat lukijat myös kahtia: kyllä ja ei -klikkauksia on lähes yhtä paljon.

4.3 Artikkelin referointi

Maria Petterssonin 13.11.2014 Helsingin Sanomien verkkolehdessä kirjoittama artikkeli ”Mensan jäsen – mitä seksikkäämmiin pukeudun, sen tyhmempänä minua pidetään” kertoo Säde Kankareesta, nuoresta pin-up -bloggarista ja äidinkielenopettajasta, joka on saanut Mensan älykkyystestistä niin korkeat pisteet, ettei hänen pistemääränsä mahtunut perustaulukoihin mukaan. Monet hänen kohtaamistaan ihmisistä hämmentyvät ja suhtautuvat epäuskoisesti tähän tietoon, sillä Kankare ei sovi erityisen hyvin yhteen älykkäistä ihmisistä syntyvien mielikuvien kanssa. Kankare kertoo, että älykkäät naiset kuvataan usein silmälasipäisiksi, hiljaisiksi ja tylsän näköisiksi, tai vielä useammin vanhemmiksi miehiksi. Stereotyyppinen älykäs ihminen ei myöskään seuraa tavallisimpia viihdeohjelmia, vaan hänen harrastuksensaakin ovat älykkäitä. (Pettersson 2014.)

Kankareen omien sanojen mukaan *näyttävä* pukeutuminen ja äänekkäs, nauravainen luonne saa ihmiset olettamaan, että hän on tyhmä, ja siten suo heille oikeutuksen ohittaa hänen mielipiteensä. Kankareen siirtyminen lukion kautta yliopistoon siirsi hänet sellaiseen yhteiskuntaluokkaan, jossa ihmisten odotettiin käyttäytyvän aivan tietyllä tavalla, jotta he olisivat vakuuttavia ja tarpeeksi älykkään oloisia. Kankare ei kokenut sopeutuvansa joukkoon. Älykkyystestin korkea pistetulos kuitenkin paljasti, että Kankare oli kaikesta huolimatta hyvin älykäs. Hän pääsi jäseneksi Mensaan, kansainväliseen älykkyysjärjestöön, johon pääsee vain noin kaksi prosenttia suomalaisista. Hän joutuu kuitenkin kohtaamaan ihmisiä, jotka eivät pysty yhdistämään Mensan jäsenyyttä ja Kankareen ulkoista habitusta: he saattavat suuttua hänelle, pyytää häntä vaikenemaan aiheesta, vähätellä Mensan testituloksen merkitystä tai kysellä esimerkiksi, onko Kankare myös muillakin alueilla älykäs kuin sillä, mitä Mensan testi mittaa. Kankare toivoo, että tällaiset jäykät mielikuvat älykkyudesta voisivat murtua ja keskustelu älykkyudesta voisi käynnistyä ilman siihen liittyviä tabuja. (Pettersson 2014.)

5. DISKURSSEISTA NEUVOTELLAAN: AINEISTON ANALYYSI

5.1 Älykkyyden representaatio ja diskurssit

5.1.1 Sanavalinnat ja lausetaso

Älykkyyden representaation tarkastelussa nostan keskiöön kommenttien sana- ja lausetason. Älykkyyteen liittyvät sanavalinnat ja ilmaukset ovat kommenttiketjussa kautta linjan kaksijakoisia ja asettuvat sekä vastustamaan että puoltamaan artikkeliin kirjoitettuja näkemyksiä. Kommenteissa keskustellaan sekä älykkyydestä itsestään että älykkäisiin ihmisiin mahdollisesti liittyvistä ominaisuuksista tai tunnuspiirteistä eivätkä kaikki kommentit tee selkeää eroa näiden kahden välille. Kommenttien kielellisissä valinnoissa on lisäksi sen verran paljon yksilöllisyyttä ja hajanaisuutta, että mitään erityistä aineiston läpäisevää, samansisältöistä juonta niistä ei löydy. Tärkeää on kuitenkin huomata, että artikkelin jonkinlainen keskustelunaloitus ohjaa sitä, mihin kommentoijat ottavat kantaa: Mensan jäsenyys ja Mensan standardoitu älykkyystesti ovat kommenteissa oleellisin tulokulma älykkyyden käsittelyyn, samoin kuin pukeutuminen, jota käsitellään pääasiassa naissukupuolen kautta.

Sana *Mensa* viittaamassa sekä jäsenyyteen että älykkyystestiin (mutta ei itse järjestöön) mainitaan jossain muodossa kahdeksassatoista kommentissa. Yksittäisen kommentin sisällä sana saattaa olla tosin toistettu useamman kerran. Niissä tapauksissa, joissa kommentoijat puhuvat nimenomaan Mensan älykkyystestistä, *Mensan testi* tai *Mensan testitulos* on joissakin tapauksissa korvattu jollain muulla siihen viittaavalla termillä, kuten esimerkiksi sanoilla *älykkyyskoe*, *älykkyystesti*, *kellotettu pikatesti* tai jopa *satunnaisgeneraattorin taikaluku*. Mainintojen suuresta lukumäärästä on siis mahdollista päätellä, että älykkyyttä käsitellään pääosin juuri artikkelin tarjoamassa viitekehyksessä eli Mensan älykkyystestin kautta. Viimeisimmässä *Mensa*-sanaa korvaavassa esimerkissä voidaan ajatella, että itsessään neutraali sana *Mensan testi* on haluttu tietoisesti korvata jollain arvottavammalla ilmaisulla, joka kiistää testitulosten yleistettävyyden tai pätevyuden. Tätä arvottamista tukevat myös ilmaisia ympäröivät muut halveksimista ilmaisevat sanavalinnat, kuten *naurettava* ja

tuudittautua (1). Muissa suoraan *Mensaa* käsittelevissä kommenteissa kommentoijan mielipidettä ei voida muodostaa pelkän *Mensaan* viittaavan sanan perusteella.

- 1) Huhhuh, miten naurettava juttu. Minusta teot ratkaisevat eikä satunnaisgeneraattorin taikaluvut.
Jos joku haluaa tuudittautua ajatukseen älykkyydestään, niin se on minulle aivan yksi ja sama.

Erityisesti Mensan *jäsenyyttä* koskevissa kommenteissa todetaan usein, ettei itse kuuluta järjestöön eikä mukaan pääseminen ole näiden kommentoijien mielestä mahdollistakaan (2). Eräs kommentoija (3) käsittelee Mensan jäsenyyttä identiteetin näkökulmasta ja siten toteaa, että jäsenyys merkitsee muutakin kuin vain konkreettista todistetta älyllisistä taidoista. Tämä on mielenkiintoinen tulokulma aiheeseen, sillä se toistuu kautta linjan. Kommentoijista juuri kukaan ei halua representoida itseään erityisen älykkäänä, mikä ilmaisee joko sitä, että "oikeasti" älykkäät ihmiset puuttuvat keskustelusta tai että älykkyydellä itsensä määrittelemisen on jollain tapaa sopimatonta. Ainoastaan yhdestä kommentista käy ilmi, että Mensan testi on läpäisty, mutta siinäkin asia tuodaan esille vähättelevään sävyyn (4).

- 2) Itse en todellakaan ole Mensan jäsen ja varmaan jäisin keskiverron paikkeille missä tahansa älykkyystestissä, mutta olen kuitenkin onnellinen siitä, että maailmasta löytyy minua älykkäämpiä ihmisiä, koska heissä piilee lopulta kuitenkin toivo, että maailmassa mennään eteenpäin eikä taaksepäin.
- 3) Vaikka Mensassa epäilemättä on älyllä kilpailijoita, joista on kiva vilautella jäsenkorttiaan kaikille niin uskoisin kuitenkin, että vähintään yhtä monelle kyse on oman identiteetin etsinnästä.
- 4) Omasta kokemuksesta voin sanoa, että olen samassa tilanteessa kuin Säde, eli skaala loppui kesken ja aikaa jäi 10 min yli. Se ei silti ole elämässä juuri helpottanut, päinvastoin. Koulussa pääsin aina nippa nappa läpi aineista - - .

Kommenteissa älykkyyden rinnalla käytetään esimerkiksi sellaisia sanavalintoja kuin *fiksu*, *sivistynyt* sekä *viisas* osoittamaan muita keskeisinä ja tärkeinä pidettyjä ominaisuuksia, joita kommentoijien mielestä kuuluu tai ei kuulu liittää yhteen älykkyyden kanssa. Näitä sanoja ei kommenteissa juuri määritellä, toisin kuin älykkyyttä, vaan niiden merkitysten oletetaan olevan lukijalle selviä. Koko tutkittavassa aineistossa niin sanat *viisas* kuin *fiksukin* esiintyvät viidessä eri kommentissa, *sivistynyt* kahdessa. Älykkyys nähdään joissakin näistä kommenteissa *viisaudelle* alisteisena ominaisuutena (5), *sivistyneisyys* taas sellaisina ulkoisina pukeutumisen tai käyttäytymisen ilmenemismuotoina, jotka juontuvat älykkyydestä (6). Fiksu sen sijaan näyttäisi olevan älykkyydelle rinnakkainen käsite (6).

- 5) Viisaus on tänä päivänä olennaisempaa kuin älykkyys. Älykkyys on kuin auton moottorin suorituskyky: jos ei ole viisautta ohjata autoa, se ajaa ulos tieltä – ja vielä kovempaa kuin 'tyhmemmän' auto.

- 6) Nainen, joka luulee olevansa sitä seksikkäämpi ja kauniimpi mitä paljastavimpiin pukeutuu ja voimakkaammin meikkaa, ei yleensä ole älykäs tai sivistynyt. Tyylikkyys ja naiseuden arvokas esiintuominen on seksikästä ja se yleensä onnistuu parhaiten älykkäiltä tai fiksuilta naisilta.

Joissakin kommentteissa älykkyys halutaan myös pilkkoa erilaisiin osa-alueisiin, joista Mensan testi mittaa vain yhtä, *matemaattis-loogista älyä* (7). Tällaisen älykkyuden rinnalle kommentoijat nostavat esimerkiksi *sosiaalisen älyn* ja *tunneälyn* (8). Kommentit jakautuvat kuitenkin kahtia siten, että toiset haluavat laskea nämä älykkyuden alueet osaksi älykkyuden kokonaisuutta eivätkä suostu näkemään Mensan testiä todellista älykkyyttä mittaavaksi, kun taas toisten mielestä Mensan testissä pärjääminen osoittaa lahjakkuutta nimenomaan tietyllä osa-alueella, eikä sen tuloksia kuulukaan yleistää kaikkeen (9).

- 7) Älykkyys on jotain muuta kuin Mensankin testeillä mitattavaa matemaattiseen päättelykykyyn perustuvaa lahjakkuutta.
- 8) Älykkyyttä on seitsemää lajia. Montaako mensan testit edustavat? Sosiaalinen älykkyys ja tunneäly niistä ainakin puuttuvat.
- 9) Eihän se mensan testi ilmeisesti mittaa muuta kuin muutamaa sorttia päättelykykyä. On myös yleisesti tiedossa että se ei välttämättä kovin paljoa vaikuta siihen miten ihmisellä yleisesti ottaen menee. Yleiseen pärjäämiseen taitaa vaikuttaa paljon enemmän luonne ja sosiaaliset taidot.

Merkillepantavan, vaikei ehkä hallitsevan, aseman keskustelussa saa myös pukeutumiseen ja ulkoiseen olemukseen liittyvä sanasto. Kommenteissa todetaan muun muassa, että pukeutumistyyli tai ulkonäkö ei sinänsä kerro ihmisestä mitään mutta että tietynlaisia tulkintoja hänen älynlahjoistaan ja muista taustoistaan silti tehdään sen perusteella (10). Kommentit liittyvät kuitenkin, ehkä artikkelin niin ohjaamana, pääasiassa naisten pukeutumiseen ja ulkonäköön. Tässä kohtaa puhutaan *tyylikkyydestä*, *arvokkuudesta* (ks. esimerkki 6) sekä *hillitystä* pukeutumisesta. Kommenteista löytyy myös kärjekkäitä stereotyyppittelyjä älykkyuden ja ulkonäön yhdistymisestä: älykkään ihmisen ei vain voida olettaa olevan kiinnostunut ulkonäöstään (11). Vastakkaisen näkemyksen tälle esittää taas kommentti, joka väittää, että ulkonäön ja älykkyuden linkittäminen toisiinsa on vain stereotypia, ei todellisuutta (12).

- 10) Pukeutumisen perusteella arvioidaan aika paljon. Jollainlailla pukeutuen voidaan jopa tehdä johtopäätös, että kyseessä on persaukinen. Johtopäätös voi hyvinkin olla oikea. Tai sitten ei.
- 11) Siksi, että älykkäät ihmiset eivät ole kiinnostuneita ulkonäöstään. Tai ainakaan pyri vetoamaan muihin ihmisiin ulkonäöllään. Blondivitsit eivät ole vailla taustaa ja todellisuus pohjaa.
- 12) Älykkyydellä ja pukeutumistyyllillä ei ole mitään tekemistä keskenään. Ne ovat vain stereotyyppioita – älykkäissä on ihan yhtäläillä tyylijutuisia kuin -tajuttomiakin ihmisiä.

Muutama lukija kommentoi myös naiseutta itsessään suhteessa älykkyYTEEN: he arvelevat, että yhteiskunnassa on edelleen vallalla käsitys, jonka mukaan naissukupuoli on

vähemmän älykäs kuin miessukupuoli, ja tästä seuraa, että älykkääseen naiseen on vaikea suhtautua oikein (13 & 14).

13) - - ... MUTTA että naiset... nuoret naiset näin kertovat olevansa älykkäitä, johdonmukaisesti toimivia, helposti oppivia (motolla lahjattomat treenaa ja lukee) ja lisäksi iloisia ja kauniita.... Kyllä me miehet NIIN MIELEMME PAHOITAMME....

14) Niin, alkuperäinen aihe oli nainen ja älykkyys. Oman kokemuksen mukaan nainen voi olla yhtäaikaan sekä fiksu, älykäs että seksikäs. Tiedän että monille miehille on vaikea hyväksyä että kaunis nainen saattaa olla myös todella terävä. Itselleni se ei ole ongelma - - .

Arvottavia ilmauksia kommentteista noin yleisellä tasolla löytyy paljon. Ne luovat keskenään hyvin erilaisia representaatioita älykkyydestä, sillä kaikki ne ottavat kantaa myös toisiinsa ja pyrkivät kaatamaan artikkelissa tai kommenttiketjussa aiemmin näkyneen ajatusmallin ja tuomaan tilalle uuden kannan aiheeseen. On esimerkiksi niitä kannanottoja, joissa väheksytään älykkyyttä sellaisena kuin se tässä yhteydessä näyttäytyy – Mensan testin standardoimana – ja sellaisia kannanottoja, joissa kyseenalaistetaan käsitys siitä, että pukeutuminen ja ns. habitus olisivat vihjeitä älyllisistä taidoista. Näitä seuraavat sitten päinvastaiset näkemykset, joissa Mensan ja ylipäätään älykkyyden katsotaan olevan hyvä mittari elämässä pärjäämiseen tai joissa tietynlaisen pukeutumisen ajatellaan ruokkivan tyypillisiä stereotyyppioita.

Esimerkkejä negatiivisista ja paljon konnotaatioita sisältävistä sanavalinnoista ovat substantiivit *bimbo* tai *blondi* merkitsemässä sitä naisihmistä, joka ei osaa pukeutua riittävän hillitysti, *tyhmä* merkitsemässä milloin minkäkin älykkyyden määritelmän vastakohtaa, sekä adjektiivi *kateellinen* viittaamassa niihin kommentoijiin, jotka olivat omissa kommentteissaan väheksyneet Mensan testiä. Jo pelkkä sana *stereotypia*, jota sitäkin esiintyy kommentteissa useita kertoja, luo tekstiin tietyn negatiivisen sävyn, sillä suurin osa ihmisistä pitää stereotyyppioita epäreiluina. Kuten Richard Dyer (1977) sanoo, stereotyyppit sulkevat yksilöitä ulos ihmisjoukoista (Hall 1997: 257–259; ks. myös Dyer 1977). Kommenteissa sanaa käytetään sekä vastustavassa että puolustavassa merkityksessä: stereotyyppit nähdään toisaalta osana sosiaalista yhteisöä ja vaientamassa yksilöä (15), toisaalta ne nähdään nimenomaan stereotyyppioina eli valheellisina kuvauksina maailmasta – että ne eivät oikeasti pidäkään paikkaansa (16). Edelleen voidaan jatkaa lauseiden ja virkkeiden tasolle, joissa yksittäiset sanavalinnat eivät sellaisinaan ole positiivisia tai negatiivisia, vaan varsinainen merkitys syntyy virkerakenteesta. Esimerkki tällaisesta on kommentti (17), jossa tehdään suoraan selonteko suomalaisesta kulttuurista suhteessa älykkyyteen: älykkyydestä ääneen puhuminen ei ole sopivaa, vaikka muuten sen olemassaolo hyväksyttäisiinkin.

- 15) Vihdoinkin joku uskaltaa sanoa kaiken tämän ääneen! Kyllä sitä itsekin koulussa oppi pienestä pitäen, että omista kympeistä kannattaa olla hissukseen.
- 16) Mahtavaa stereotyyppioilla mässäilyä. Jutun pointti jäi epäselväksi, ehkä jonkinlainen protesti, joka syntyy suuperälykkyyden aiheuttamasta sosiaalisesta vammasta. Omaan persoonaan ja kykyihin pitäisi pystyä suhtautumaan luonnollisesti, nauttia niistä ja elämästä. Muuten turhautuu.
- 17) Suomessa ei pidetä sosiaalisesti hyväksyttynä rehvastella, oli se sitten rahalla, maineella tai muilla ominaisuuksilla, niin sinänsä älykkyydellä rehvastelu kuuluu samaan kategoriaan. Kateus ei välttämättä ole se asia mikä ihmisissä tässä tilanteessa ärsyttää, mutta ehkä se vihjaus siitä, että kun sitä joku korostaa, niin ihmisille voi tulla se tunne että pidät heitä tyhempänä.

Kaikkia kommentteja on kuitenkin mahdollista tarkastella niin sana- kuin lausetasoltakin ja niissä huomionarvoisia ovat eritoten verbit, jotka kantavat tietynlaisia merkityksiä: *kannattaa olla hissukseen* (15) ei sinänsä tarkoita mitään erityistä, mutta kun se liitetään hyviin kouluarvosanoihin, virke muodostaa selonteon, joka antaa ymmärtää, että koulumenestys ja sitä kautta älykkyyden osoittaminen eivät ole sosiaalisesti hyväksyttäviä tapoja toimia. Ohjaava konditionaalimuotoinen *pitäisi*-verbi (16) synnyttää yhdessä nollapersoonaisen virkkeen kanssa etäisen ja faktamaisen vaikutelman, jossa kommentoijan oma mielipide ikään kuin katoaa. *Mässäillä*-verbi (16) sen sijaan on jo sellaisenaan negatiivissävytteinen, ja muuttaa koko edeltävän lauseen merkityksen sarkastiseksi: periaatteessa myönteisestä adjektiivista *mahtava* tulee melkein sen vastakohta – lainausmerkeissä “mahtava”.

Älykkyyden positiivinen representoiminen nousee edellisille sanavalinnoille vastavoimaksi: kommentit käsittelevät älykkyyttä ja Mensan jäsenyyttä myös positiivisena voimavarana ja resurssina. Ajatellaan, että testin tekeminen voi esimerkiksi olla osa itsetuntemusta (18), tai että älykkyys on joka tapauksessa lahjakkuutta siinä missä muutkin taidot (19). Tämä representaatio ei synny kommenttiketjuun luonnostaan, vaan ikään kuin reaktiona jatkuvaan kritisointiin ja väheksymiseen.

- 18) Älykkäimmät päätyväth elposti pitämään itseään muita tyhempinä kun tuntuu koko ajan siltä, että on vähän omituinen eikä kukaan oikein ymmärrä. Siksi ymmärrän hyvin, että oman itsetuntemuksen ja -tunnon kannalta saattaa olla kiva käydä tarkistuttamassa asia.
- 19) Mikä kaikkia keskustelijoita riivaa? Älykkyys, älykkyyden lajista riippumatta, on lahjakkuutta jota toisilla ihmisillä on enemmän kuin toisilla. Ei siinä sen kummempaa. - - Onhan se kummallista että Mensan testeillä mitattua (matemaattisloogista...??) älykkyyttä ei voi arvostaa siinä kuin mitä tahansa muutakin ominaisuutta.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni on: Miten kommentteissa representoidaan älykkyyttä? Representaatio on kuva, joka tekstistä nousee joko sanavalintojen tai muiden kielellisten keinojen avulla: se on tietyn merkityksen sisältävää kielenkäyttöä (Hall 1997: 15).

Edellisessä luvussa tarkasteltuja sanavalintoja ja lauserakenteita kokonaisuuksiksi jaoteltuina voi pitää selontekoina, jotka synnyttävät tiettyä representaatiota. Esimerkiksi älykkyystestin rinnastaminen sukupuolitauteihin jossakin kommentissa (20) viittaa siihen, että kumpikin testi nähdään sosiaalisesti yhtä halveksittavana, vaikka sinällään älykkyyttä ehkä yhteiskunnassa arvostetaan. Samoin Mensan testin yhteydessä kaikkien siitä puuttuvien älykkyyttä mittaavien osa-alueiden esiin nostaminen tietystä mielessä vähentää testin vaikutusvaltaa (21). Ja vielä älykkyyttä representoidaan personifoimalla se tietyllä tavoin pukeutuvaksi ja käyttäytyväksi henkilöksi (22). Analyysin avulla aineistosta nousee siis selkeänä vähättelevä ja arvottava diskurssi, joka ei kuitenkaan viittaa älykkyyteen itseensä, vaan sen erilaisiin ilmenemis- ja mittauskeinoihin, joista tässä ketjussa keskeisimpinä ovat Mensan testi ja naisten pukeutuminen. Älykkyyttä ei siis sinällään yritetä kyseenalaistaa tai representoida huonona ominaisuutena – vaikka se saatetaan esittää esimerkiksi viisaudelle alisteisena ominaisuutena (esimerkki 5, s. 21) – vaan sen määritelmistä, soveltuvuudesta ja yleistettävyydestä kiistellään. Eräs kommentoija toteaaakin, että älykkyuden määritelmän moninaistamiseen liittyy vain halu todistaa muille, että on itsekin älykäs (23).

- 20) Tsemppiä Säde! Kävi sitten testaamassa että onko sukupuolitauteja tai älykkyyttä niin elämän polku on edelleen yhtä kivinen.
- 21) Kuviopäättelytestit eivät mittaa tyyli -eikä tilannetajua.
- 22) Vaikka nainen olisi kuinka älykäs, seksikäs pukeutuminen yksinkertaisesti vie huomion pois siitä, mitä tällainen naishenkilö ehkä yrittää sanoa. - - Arkisin on vaan pakko ottaa muut huomioon ja pukeutua hieman hillitymmin.
- 23) Ja aina löytyy niitä jotka haluavat korostaa omaa paremmuuttaan tai toisten huonoutta älykkyyteen liittyvillä teorioilla joiden pohja tuppaa olemaan hutera.

5.1.2 Diskurssit älykkyyydestä

Representaatiota älykkyyydestä ovat myös kommenttiaineistosta löydettävät diskurssit. Diskursseja on kommentteissa useita eivätkä ne muodosta selkeää linjaa läpi aineiston, mutta niissä on tietty vastakohtaisuusasetelma. Selkeimmillään ja karkeimmillaan diskursseja voidaan löytää neljä, joista kolmelle löytyy jonkinlainen vastakohta, eli diskurssi joka pyrkii kumoamaan ensimmäisen diskurssin. Kommenttiketjussa on toisaalta *Mensaa kritisoiva diskurssi* (24) ja toisaalta yleisesti älyllistä osaamista suosiva diskurssi (25). On *ulkoisen olemuksen diskurssi*, jonka mukaan ihmisten älystä voi päätellä jotain katsomalla heidän vaatevalintojaan ja käyttäytymistään (22), mutta samaan aikaan kommentteista nousee diskurssi, joka kiistää ulkoisen olemuksen merkityksen (12). Kommentteissa näkyy myös *monenlaisten älykkyyksien diskurssi*, jossa älykkyyydestä keskustellaan laaja-alaisesti erilaisia

tieto- ja taito-alueita mukaanlukien (8), mutta vastaavasti myös tätä diskurssia haukutaan joissakin toisissa kommentteissa *huteraksi* teoriaksi (23), ehkä siksi, että esimerkiksi sosiaalista älykkyyttä on vaikea millään menetelmällä mitata. Lisäksi joistakin kommentteista erottuu *nainen ja älykkyyys –diskurssi*, joka lähtee siitä ajatuksesta, että voimakkaat kannanotot naispuolisen henkilön Mensa-jäsenyyteen voivat olla syntyisin vain näkemyksestä, jonka mukaan nainen ei voi olla erityisen älykäs (13 & 14). Näitä kommentteja on aineistossa kaikkiaan kolme, mutta ne ovat saaneet paljon suosiota – eikä niille löydy vastadiskurssia.

24) Mensan testi on saman ilmiön toinen puoli: Paljon pisteitä saaneita pidetään älykkäinä ja muut ovat puolestaan “tyhmiä”, vain yhden pikku testin perusteella.

25) Kun älliä on, löytyy jokaiselta alalta töitä, joissa saattaaapi olla paremmat mahikset pärjätä kuin tyhmemmillä on.

Mensaa kritisoiva diskurssi voidaan löytää kaikkiaan viidestätoista kommentista, mikä tekee siitä suurimman ja näkyvimmän diskurssin. Toisaalta sitä vastustavakin diskurssi on vahva: se esiintyy hiukan näkökulmasta riippuen noin kymmenessä kommentissa. Muut diskurssit saavat huomattavasti vähemmän vaikutusvaltaa, ja niitä esiintyy vain muutamissa kommentteissa.

Diskurssit ovat paitsi vastakkaisia, myös keskusteleivia. *Mensaa kritisoiva diskurssi* keskittyy enimmäkseen moittimaan testiä sen kapea-alaisuudesta ja riittämättömyydestä, kun taas sitä vastustamaan nouseva diskurssi pitää testin mittaamaa matemaattislogista älykkyyttä ylipäättäänkin vain osana kaikkia mahdollisia taitoja, joita ihmisellä voi olla. Sille ei tule antaa sen enempää painoarvoa (19), eikä testiä siksi tarvitse nähdä puutteellisena. Nämä kaksi diskurssia ovat siis suora reaktio toisiinsa, mutta jälkimmäinen on pikemminkin jatkokommentti edelliseen. *Suosiva diskurssi* ei yritäkään lisätä Mensan testin saamaa painoarvoa, vaan pohtii, miksi ketään ylipäättään huolestaa Mensan jäsenyyden mukanaan tuoma älykkään titteli. Niiden perusteella näyttäisi siltä, että *kritisoiva diskurssi* tulkitsee Mensan testille paljon painoarvoa älykkyyden määrittelijänä. Korkea älykkyyys on ominaisuus, joka tuo väkisinkin etuja – miksi se voidaan määritellä vain yhden testin perusteella (24)? *Suosiva diskurssi* kuitenkin kuittaa testin osaksi erilaisten lahjakkuuksien kirjoja ja tulkitsee, että testiä kritisoivat kommentoijat ovat kateellisia siitä, etteivät itse pärjänneet testissä (26). Lisäksi heidän mielestään on tärkeää, että ihmiset voivat ylipäättään tehdä vertailuja ja osoittautua toinen toistaan paremmaksi jossakin.

26) En ole huippuälykäs Mensan kriteereillä enkä varmaan muillakaan, mutta missä tahansa vertailun paikassa on äärimmäisen rasittavaa jos paremmuudesta ei voi puhua. Ihan kuin kaikki olisimme samaa harmaata massaa ja kaikilla on samat taidot ja mahdollisuudet. - - Paremmuudesta ja

osaamisesta pitäisi saada jakaa tietoja ja neuvoja järkevästi. Kateellisuus ei ole missään määrin järkevää, ei siitä voi edes oppia mitään.

5.2 Diskurssit ja vastadiskurssit: neuvottelemisen

Tutkimuskysymyksen numero kaksi on seuraava: *millaisina älykkyyden diskurssit näyttäytyvät juuri tässä kontekstissa?* Analyysistä huomaa, että niiden valta-asetelma toisiinsa nähden ei ole pelkässä määrässä vaan myös laadussa, eli muiden lukijoiden antamassa suosiossa. Kuten Stuart Hall sanoo (1997: 9–10), merkitys vaihtelee kontekstin ja olosuhteiden mukaan eikä ole koskaan eheä: siitä neuvotellaan, kilpaillaan ja jopa tapellaan. Mensan jäsenyys, matemaattislogiseen päättelyyn perustuva testi sekä ihmisten ulkonäköön kohdistuvat vaatimukset tai odotukset aiheuttavat kommentoijissa ristiriitaisia reaktioita. Toiset eivät usko näitä odotuksia olevankaan, toisille se on päivän selvää. Toiset hyväksyvät Mensan testijärjestelmän älykkyyden mittarina, toiset vaatisivat testiin tarkennuksia tai eivät yleensäkään hyväksy älykkyyden testaamista. Tässä voi ajatella olevan kysymyksessä erilaisten diskurssien vuoropuhelu, jossa neuvotellaan erilaisten ja eritasoisten ilmiöiden merkityksistä. Saako toisen älyllistä ymmärrystä arvioida vaatetuksen perusteella? Pitääkö Mensan jäsenyyden muuttaa oleellisesti henkilön statusta ja toisten ihmisten suhtautumista häneen?

Myös diskurssien neuvottelutilanteessa sanavalinnat ja erilaiset ilmaukset viestivät vuorovaikutustilanteen dynamiikasta. Jos kokee, että älykkyys ja itsensä koristelemisen eivät ole sosiaalisesti hyväksytyt yhdistelmä, kärsii jonkun kommentoijan mielestä *superälykkyyden aiheuttamasta sosiaalisesta vammasta*. Se, että joku näkee stereotyyppiä omaa toimintaa rajoittavina tekijöinä, on toisen kommentoijan mielestä *stereotyyppioilla mässäilyä ja virhepäätelmää*. Edelleen kommentoijissa saatetaan kysyä muilta, mikä heitä oikein *riivaa*, olettaa, että älykkyydestä ääneen puhuminen on *vouhottamista*, tai todeta, että älykkyykeskustelussa on mukana paljon ihmisiä, jotka *puhuvat omaa oletettua erinomaisuuttaan*. Tällaiset arvottavat ilmaisut viestivät ristiriidoista keskustelijoiden välillä. Vastakkainasettelut ovat Stuart Hallin (1997: 234–235) mukaan karkea tapa merkityksellistää maailmaa: kommenttien kärjistävä ja mustavalkoistava tapa puhua on tyylikeino, joka luo tietoisia vastakkainasetteluita eri diskurssien ja myös eri ihmisryhmien välille – esimerkiksi älykästä ihmistä voidaan tuskin pitää sen enempää pakotettuna esiintymään tietyllä tavalla

(vakuuttaakseen muut älykkyydestään) kuin olettaa hänen olevan täysin vapaakaan sosiaalisen ympäristöjen luomista odotuksista.

Erityisen roolin diskursseista neuvottelemisessa saavat tässä kommentoijien mahdollisuus paitsi toisten kommenttien suoraan lainaamiseen, myös mahdollisuus arvioida toisten kommentteja pisteytysjärjestelmän avulla. Kommenteista on mahdollista olla samaa tai eri mieltä ja arvostella lisäksi kommentoijan argumentatiiviset taidot vaihtoehdoilla “hyvin argumentoitu: kyllä tai ei”. Tästä seuraa, että tietyt näkemykset saavat enemmän kannatusta kuin toiset, ja pelkästään näitä pisteytyksiä tarkastelemalla saa selville, millaiset diskurssit ovat neuvotelleet tiensä vallitseviksi ja millaisia vastustetaan. Koska kommenttiaineisto on vahvasti kontekstisidonnainen, siinä esiintyviä voittopuolisia diskursseja ei voi yleistää eikä siirtää julkaisualustan ulkopuolelle, mutta tapausesimerkiksi diskurssijärjestyksestä eli diskurssien välisestä hierarkiasta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 58) se kuitenkin soveltuu. Pisteytyksestä huomataan, että *Mensaa kritisoiva diskurssi* on määrällisesti paljon esillä ja siten keskeinen aineistosta nouseva diskurssi, mutta se jakaa ihmisten mielipiteitä, ja useimmiten tätä diskurssia vastustetaan kuin kannatetaan. Esimerkiksi kommentti numero kuusi (7) kritisoi Mensan testiä, mutta se on saanut 67 lukijaa painamaan “Ei samaa mieltä” –painiketta, kun taas “Samaa mieltä” –painiketta on painettu vain 25 kertaa. *Nainen ja älykkyyss* –diskurssi sen sijaan näyttää olevan lukijaenemmistön kanssa samoilla linjoilla: esimerkiksi kommentti numero kolmetoista (13) on saanut 30 ääntä samaa mieltä olevilta, ja vain 9 kannaltaan eriävää ääntä. Ulkoisen olemuksen diskurssissa hallitsevampi diskurssi on selvä, jos tarkastellaan pelkkää lukijoiden antamaa suosiota: kommentti numero yksitoista (11), jossa stereotypia tyhmän ihmisen ulkonäkökeskeisyydestä vahvistetaan, on saanut 21 ääntä puolesta ja 110 vastaan, mikä kertoo, että ulkoista olemusta pidetään epäoleellisena tekijänä älykkyyden määrittelyssä.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Keskityin tutkielmassani etsimään viidenkymmenen kommentin aineistosta löytyvää älykkyyden representaatiota ja erilaisia älykkyydiskursseja, ja lähestyin aineistoa diskurssianalyttisesti, representaation ja selonteon käsitteiden avulla. (ks. Hall 1997; ks. Suoninen 1999a) Valitsin aineistosta tutkimukseni kannalta relevantit elementit tutkimuskysymysteni avulla. Ne olivat seuraavanlaiset: Miten kommenteissa representoidaan älykkyyttä? Millaisina älykkyyden diskurssit näyttäytyvät juuri tässä kontekstissa? Käytännön tasolla analyysi oli pääasiassa sanavalintojen nostamista kommenteista ja sen pohtimista, millaisia merkityksiä niillä on ja millaisen kuvan ne synnyttävät. Tutkin myös, miten syntyneet diskurssit ovat neuvoteltavina kommenttiketjussa – selvitin, millainen erilaisten diskurssien taistelukenttä tämä ketju oli ja mitkä diskurssit nousivat hallitseviksi ja mitkä vastustaviksi. Näissä erityisesti kommenttien pisteytys antaa käsityksen yleisesti hyväksytyistä näkemyksistä ja vaille kannatusta jäävistä, yksinäisistä kommenteista, tai jopa kommenteista, jotka jakavat lukijakunnan kahtia ja synnyttävät tiettyssä mielessä eripuraa.

Pääasiallisia älykkyydiskursseja aineistosta löytyi neljä: *Mensaa kritisoiava diskurssi, ulkoisen olemuksen diskurssi, monenlaisten älykkyyksien diskurssi sekä nainen ja älykkyyys – diskurssi. Mensaa kritisoiava diskurssi* on niistä vahvin, ja siinä tietynlaisilla testeillä mitattavan älykkyydosamäärän merkitystä vähätellään ja yksipuolistetaan. Mensa ei kelpaa älykkyyden mittariksi. Tämän diskurssin rinnalle kommenteista nousee lähes yhtä vahva vastadiskurssi, jossa Mensan testiä pidetään pätevänä mittaamaan älykkyyttä, joskin vain tietynlaista älykkyyttä. Tämä älykkyyys nähdään vastadiskurssissa kuitenkin yhtä arvokkaana lahjakkuutena kuin kaikki muutkin tietotaidot. Analyysistä paljastuu, että älykkyyteen käsitteenä ei suoraan oteta kantaa eikä sitä siis sellaisenaan representoida, vaan halutaan selvittää, millainen on älykäs ihminen tai ovatko jo olemassa olevat älykkyytestit luotettavia vai eivät. Älykäs ihminen representoidaan sen sijaan joko millaisena tahansa tai sitten siten, että sen voi havaita ulkonäöstä ja fiksusta pukeutumisesta. Mensan älykkyytestiä kritisoidaan kautta kommenttiketjun, mutta toisaalta sitä pidetään hyvänä testinä mittaamaan matemaattisloogista päättelykykyä, joskin toisten mielestä tämä on riittävä rooli testille, toisten mielestä ei.

Ulkoisen olemuksen diskurssissa ihmisen sivistynyt käyttäytyminen, kuten hillittyys, ja asiallinen pukeutuminen ovat merkkejä älykkyydestä tai *fiksuudesta*, jota tässä kommenttiaineistossa pidetään ainakin jonkinasteisena synonyymina älykkyydelle. Vastustava diskurssi kumoaa näkemyksen ulkoisen olemuksen ja älykkyyden yhteydestä ja käsittelee niitä valheellisina stereotyyppioina. *Monenlaisten älykkyyksien diskurssi* puhuu älykkyydestä monitasoisena ilmiönä, jossa vain yksi älykkyyden määritelmä ei riitä kuvaamaan koko kirjoa. Sitä vastustava diskurssi pitää muita älykkyyden osa-alueita (tunneälyä, sosiaalista älyä jne.) irrelevantteina tai huonosti perusteltuina. *Nainen ja älykkyyys* -diskurssi esiintyy lähinnä siinä muodossa, jossa kommentoijat ottavat kantaa tietynlaisiin, artikkeleita kritisoiviin kärjekkäisiin puheenvuoroihin ja selontekoihin ja nimeävät niiden kirjoittajat miehiksi, jotka elävät miesvaltaisessa ja naisen älykkyyttä väheksyvässä yhteiskunnassa. Tälle diskurssille ei nouse vastadiskurseja, vaan sitä luovat kommentit ovat pääosin korkeasti pisteytettyjä ja muiden lukijoiden hyväksymiä. Käytännön sanavalintojen ja niistä muodostuvien diskurssien voimakkaassa kaksijakoisuudessa voidaan nähdä piilevän ihmisten tapa merkityksellistää maailmaa erilaisten ääriesimerkkien eli binaaristen oppositioiden avulla (Hall 1997: 234–235).

Eero Suonisen mukaan (1999: 20–24) ihmiset merkityksellistävät maailmaa erilaisten selontekojen avulla. Niillä on vaikutusta siihen, miten maailma näyttäytyy nyt ja millaiseksi se tulee muuttumaan myöhemmin – ne ovat siis tietystä mielessä sosiaalisten rakenteiden rakennuspalikoita. Selontekoja voi syntyä yhtä hyvin tietoisesti kuin tiedostamattomastikin. Omassa aineistossani kommentit voidaan nähdä tällaisina selontekoina, mutta ne ovat pääosin hyvin tietoisia tekemistään merkityksellistämistä. Kuten Suoninen kuitenkin sanoo (1999: 20–24), tutut ja helposti hyväksyttävät diskurssitkin voivat saada vastustusta jossakin kontekstissa ja joissakin ihmisryhmissä, joten diskursseista on aina neuvoteltava ja jokaisessa kontekstissa on luotava oletuksia siitä, millainen vastaanotto kullakin diskurssilla tulee olemaan. Tämä on kiinnostava havainto myös omassa tutkielmassani: oletukset siitä, millainen yleisö selonteolla on, voivat mennä harhaan, ja seurauksena on jokin voimistuva diskurssi, joka syntyy nimenomaan vain kumoamaan kyseistä selontekoa.

Tuomas Hämäläinen (2012) toteaa pro gradu -tutkielmansa tulosten perusteella, että keskustelupalstojen kannanotot ja kommentit ohjautuvat alkuperäistekstin viitoittamaan suuntaan ja ovat usein sen kanssa yhteneväiset, etenkin kun on kyse uutistekstistä. Hänen mukaansa kommentit voivat kuitenkin tuoda alkuperäiseen tekstiin jotakin sellaista informaatiota, mitä sieltä alun perin puuttui. Tämän saman havaitsin omassa aineistossani: kommentteissa tartutaan niihin aiheisiin, jotka ovat olleet artikkelissakin käsiteltävänä, mutta

kommenteilla on muitakin rooleja kuin olla kannustavana lukijapalautteena – ne toivat artikkeliin esimerkiksi näkökulman siitä, mitä Mensan älykkyystesti ehkä todellisuudessa mittaa ja mitä muita älykkyuden osa-alueita on olemassa. Aihetta lähestyy myös Marjut Johansson (2014: 149–152), joka sanoo, että verkkolehtien uusi, vuorovaikutteinen viestinnällinen ympäristö on muokannut lukijapositiona: lukijat eivät ole vain lukijoita tai vastaanottajia, vaan myös osallistujia ja käyttäjiä.

Tutkielmani suppeus vähensi reilusti erilaisten näkökulmien käyttömahdollisuuksia. Kommentit ovat perusluonteeltaan kantaaottavia, joten argumentaatiota ja retoriikkaa tutkivia analyysityökaluja olisi ollut hedelmällistä käyttää tutkimuksessa sanavalinta-analyysin ohella. Niinkin pieni aineisto kuin viisikymmentä kommenttia ilman artikkelin syväanalyysia oli silti haastavaa rajata sopiviin mittoihin. Diskurssintutkimuksen laaja-alaisuus ja monitieteisyys myös lisää erilaisten teorioiden ja käsitteiden määrää, joten tutkimuksen kannalta oleellisten lähteiden valitseminen oli työlästä ja aiheutti lopulta työn venymisen yli vaadittujen mittojen. Lisätutkimusta olisi kuitenkin mielenkiintoista tehdä, esimerkiksi syväluotaavampana analyysinä artikkelin ja kommenttien välisestä vuorovaikutussuhteesta. Keskustelu älykkyydestä on yleisesti ottaen melko kartoittamaton tutkimusalue, mutta ottaen huomioon kärjekkäimmät mielipideilmaisut kommenteissa, se on hyvin arvolatautunut ja siten kiinnostava tutkimusalue juuri diskurssintutkimuksen kannalta. Mensan jäsenyyteen liittyvistä diskursseista erilaisissa konteksteissa ei muutenkaan ole tehty tutkimusta, vaikka Mensaa voidaankin pitää eräänä isona vaikuttajana ja suunnannäyttäjänä älykkyyskeskusteluissa.

Lähteet

Dyer, Richard 1977 (toim.): *Gays and Film*. London: British Film Institute.

Foucault, Michel 1980: *Power/Knowledge*. Brighton: Harvester.

Hall, Stuart (toim.) 1997: *Representation. Cultural representations and Signifying practices*. London: SAGE Publications.

Hall, Stuart 1997a: Introduction. – Stuart Hall (toim.) *Representation. Cultural representations and Signifying practices*. s. 1–12. London: SAGE Publications.

Hall, Stuart 1997b: The work of representation. – Stuart Hall (toim.) *Representation. Cultural representations and Signifying practices*. s. 13–74. London: SAGE Publications.

Hall, Stuart 1997c: The spectacle of the 'other'. – Stuart Hall (toim.) *Representation. Cultural representations and Signifying practices*. s. 223–290. London: SAGE Publications.

Heimala-Lindqvist, Riikka 2010: *Internetkielen variaatio ja sen funktiot Rautaneito-keskustelupalstalla*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

Helasvuo, Marja-Liisa, Johansson, Marjut & Tanskanen, Sanna-Kaisa (toim.) 2014: *Kieli verkossa – Näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen*. Helsinki: SKS.

Hämäläinen, Tuomas 2012: *Eliittidiskurssin mediakehityksen tulkinta uutisten kommenttipalstoilla*. Pro gradu -tutkielma. Aalto-yliopiston viestinnän laitos.

Johansson, Marjut 2014: Faktoista mielipiteisiin. Referointi verkkolehtien mediaesityksissä. – Marja-Liisa Helasvuo, Marjut Johansson & Sanna-Kaisa Tanskanen (toim.): *Kieli verkossa – Näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen* s. Helsinki: SKS.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) 1999: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Koskinen, Kaisa 2014: Tunteella ja tuttavallisesti – Margot Wallströmin blogi osana Euroopan komission viestintää. – Marja-Liisa Helasvuo, Marjut Johansson & Sanna-Kaisa Tanskanen (toim.): *Kieli verkossa – Näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen* s. 127–147. Helsinki: SKS.

Mattanen, Tiina 2013: *Diskurssianalyttinen tutkimus YLEn saamelaisuutisten verkkokommenteista*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen laitos.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Seppänen, Janne & Väliverronen Esa 2012: *Mediayhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.

Suoninen, Eero 1999a: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. s. 17–36. Tampere: Vastapaino.

Suoninen, Eero 1999b: Vuorovaikutuksen mikromaiseman analysoiminen. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. s. 101–125. Tampere: Vastapaino.

Aineistolähteet

Pettersson, Maria 2014: Mensan jäsen: mitä seksikkäämmmin pukeudun, sen tyhmempänä minua pidetään. Helsingin Sanomat, verkkolehti. 13.11.2014. <http://www.hs.fi/elama/a1415768337030>